

ÇANAKKALE'DE ZAFER ŞAM'DA SEVİNÇ: GİRİTLİ HAYRÎ'NİN ÇANAKKALE ŞİİRLERİ*

Victory in Gallipoli, Joy in Damascus: The Poems of Hayri of Crete about Gallipoli

Gönderim Tarihi / Received: 07.09.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 06.11.2020

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed.791310>

İsmail AVCI¹

ÖZ: Bu çalışmada, Giritli Hayrî'nin Çanakkale'ye dair yazmış olduğu şiirler konu edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mevleviler tarafından kurulan Mücahidîn-i Mevleviyye birliğine Kastamonu'dan katılan gönüllülerden biri olan şair, burada fahri yüzbaşı unvanıyla vakanüvis olarak görev yapmıştır. Şiirlerinde Hayrî mahlasını kullanan şairin bilinen tek eseri *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd*'dir. Hayrî'nin eserde yer alan Çanakkale savaşlarına dair üç şiiri dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki 7 bentlik bir terki-i benttir. "Çanakkale'ye" başlıklı bu şiirde Hayrî savaş sırasında gösterilen kahramanlıklar vesilesiyle Çanakkale'yi övmüştür. İkinci şiir müseddes nazım şekliyle yazılmış bir tarih manzumesidir. Üçüncü şiir de bir tarih manzumesidir ve 2 beyitten oluşmaktadır. Çalışmada kısaca Mevlevi Alayı ve müellifin kimliği hakkında bilgi verildikten sonra şairin Çanakkale hakkında yazmış olduğu şiirler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Giritli Hayrî, Mevlevi Alayı, Çanakkale, Zafer, Şiir.

ABSTRACT: The subject of this review is the poems written by Hayrî of Crete about Gallipoli. Being one of the volunteers participating from Kastamonu to Mücahidîn-i Mevleviyye, the poet had served there as a state chronicler in the capacity of an honorary lieutenant. Using Hayrî in his poems as his pen name, the only known work of the poet is called *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd*. Three poems about the battles in Gallipoli as contained in the work by Hayrî are particularly significant. The first of such poems is in the form of a "terki-i bent" with 7 passages. The second poem is a historic poem written in the literary form of "müseddes". The third poem is also a historic poem and consists of 2 couplets. In this review, brief information about Mevlevi Regiment and the author is provided and then the poems written by the author on Gallipoli are discussed in further detail.

Keywords: Hayrî of Crete, Mevlevi Regiment, Gallipoli, Victory, Poem.

* Giritli Hayrî'nin *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd* adlı eserinde bulunan Çanakkale konulu şiirleri esas alan bu çalışma doğrudan metne dayalı bir çalışmadır ve etik kurul izni gerektirmemektedir.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismailavci@balikesir.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9282-1468>

GİRİŞ

Türk tarihinin dönüm noktalarından olan Çanakkale Savaşları deniz ve kara harekâtı olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. İngiliz ve Fransızların basını çektiği İtilaf Devletlerinin 3 Kasım 1914'te denizden başlattıkları harekât, birçok kez ve farklı mevkilerden girilen taarruzlarla yaklaşık beş ay kadar devam etmiş ancak Türk ordusunun güçlü direnişi sayesinde geri püskürtülmüştür. İşgal kuvvetlerinin bütün savaş gemilerini kullanarak denizden yaptıkları son büyük saldırı 18 Mart 1915 tarihinde olmuştur. Ancak Çanakkale Boğazı'nın Türk askerince her iki taraftan ateş altına alınması ve Boğaz'a giren düşman gemilerinin önceden döşenmiş mayınlara çarparak batması deniz savaşlarını sona erdirmiş ve İtilaf Devletleri başarısız olarak savaş alanından çekilmek zorunda kalmıştır. Denizden ilerleme sağlayamayan düşman birlikleri bu defa kara harekâtına girişmiş; İngiliz, Fransız, Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinden oluşan kuvvetli bir orduyla saldırıya geçmiştir. Arıburnu, Seddülbahir ve Anafartalar'daki şiddetli çarpışmaların neticesinde İtilaf Devletleri askerleri yine başarısızlığa uğramış ve 8-9 Ocak 1916 tarihlerinde bölgeden tamamen çekilmiştir. Bir yıldan fazla süren Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirip uzamasına sebep olmuş, Çarlık Rusya'sının çöküşünü hızlandırmış, İngiltere'de hükûmet değişikliği sonucunu doğurmuştur. Çanakkale'de elde edilen zafer Müslüman coğrafyada büyük bir sevinçle karşılanmış ve Türk edebiyatında bu zaferi konu alan çok sayıda manzum ve mensur eser yazılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı savaşın devam ettiği zamanların ürünüdür (Kurşun, 1993: 206-7; Uzun, 1993: 208). Manzum olanlardan devrin padişahı Sultan Mehmed Reşad'ın (1909-1918) 5 beyitlik meşhur gazeli ve bu gazele yazılan 30 tahmis (Doğan ve Tıgılı, 2005: 41-96) ile Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat*'ta yer alan Çanakkale şehitlerini konu ettiği şiiri bu anlamda ilk akla gelen eserlerdendir.² Çanakkale'ye dair şiir yazmış isimlerden biri de Giritli Hayrî'dir.

GİRİTLİ HAYRÎ VE MISIR YOLUNDA İLHÂMÂT-I CİHÂD ADLI ESERİ

Giritli Hayreddin el-Mevlevî³, hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz son dönem Mevlevî müelliflerinden biridir. Şiirlerinde Hayrî mahlasını kullanan şairin *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd* adlı bir eseri vardır. Bu eserden anlaşıldığı

² Çanakkale'de verilen mücadele ve kazanılan zaferin edebî sahadaki yansımaları için Enfel Doğan ve Fatih Tıgılı'nın yukarıdaki makalesinden başka şu çalışmalara bakılabilir: (Enginün, 1987: 111-29; Uzun, 1993: 208-9; Kaplan, 1994: 203-210; Çakır, 2004; Güzel, 2015).

³ Giritli Hayreddin el-Mevlevî hakkında bilgi verilirken daha önce tarafımızca yayımlanan "Kastamonu'dan Şam'a: Mevlevî Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayrî ve Manzum Seyahatnamesi" başlıklı makaleden faydalanılmıştır.

kadarıyla Hayrî, Birinci Dünya Savaşı sırasında Mevleviler tarafından kurulan Mücahidîn-i Mevleviyye Alayı’na katılan gönüllülerden biridir. Burada fahri yüzbaşı unvanıyla vakanüvis olarak görevlendirilen müellifin adı, eserin mukaddimesinde Hayreddin Ca’fer olarak kayıtlıdır. Adındaki “Giritli” ifadesinden müellifin aslen Girit Adası’ndan olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka Gönüllü Mevlevi Alayı’na Kastamonu Mevlevihanesi’nden katılmasından da Anadolu’ya geldikten sonra (en azından belli bir süre) orada yaşadığı sonucu çıkmaktadır. Eserinden öğrenilebildiği kadarıyla Hayrî, 15 Kânunuevvel 1330 (28 Aralık 1914) tarihinde Âmil Çelebi ve diğer 28 gönüllüyle Kastamonu’dan ayrılmış, Mevlevilerin toplanma merkezi Konya üzerinden Şam’a ulaşmıştır. Müellif baştan sona manzum olan *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd* adlı eserinde bu yolculuk sırasında şahit olduğu bazı olayları anlatmıştır. Hayrî’nin savaş sonrası ne yaptığı, nerede yaşayıp vefat ettiği hakkında bilgi yoktur. Giritli Hayreddin el-Mevlevî’nin elde bulunan tek eseri olan *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd*, 1334 (1918) yılında Şam’da Terakkî Matbaası’nda basılmıştır. Giritli Hayreddin eseri marifet göstermek için değil vatana ve millete hizmet etmek için yazmıştır. Şair kapakta yer alan üç beyitlik kıtada eseri niçin, nasıl ve nerede yazdığını şöyle dile getirmiştir:

*Sânihâtım pek mukaddes bir gazâ mevlûdudur
Gördi göz hiss itdi dil yazdı kalem ol tercümân*

*Var ise bir kıymeti ciddiyetidir şübhesiz
Mısır râhında yazıldı beher evlâd-ı vatan*

*Pâdişâhım ehl-i İslâm milletim olsun ilâh
Feyz-i peygamberle gâlib kâmkâr u şâdmân (iç kapak)*

[Aklıma gelip yazıverdiğim şiirler çok mukaddes bir gazanın ürünüdür. Gözüm gördü, gönlüm hissetti, kalem de yazarak onlara tercüman oldu. (Yazdıklarımın) bir kıymeti varsa o da şüphesiz ciddiyetidir. Mısır yolunda her bir vatan evladı için yazıldılar. Ey Rabbim! Padişahım, Müslümanlar ve milletim peygamberin feyziyle galip gelsinler, mutlu ve şen olsunlar.]

133 sayfalık eserde toplam 39 şiir vardır. Şiirlerden ikisi dışındakiler klasik Türk şiirinin nazım şekilleriyle kaleme alınmıştır. Eserin muhtevası şöyledir: Mukaddime, naat, “Erenler Gönüllüsü” (Veled Çelebi), Mevlana ve Mevlevilik, Sultan Mehmed Reşad, Güzergâh üzerindeki şehirlerde okunan nutuklar / bu şehirlere veya halkına yazılmış şiirler (Kastamonu, Kangırı / Çankırı, Kalecik, Ankara, Konya, Çanakkale, Mısır, Şam, Halep), devlet adamları (Dördüncü Ordu Kumandanı Vekili Fahrî Paşa, Sekizinci Kolordu Asker Alma Kalemi Reisi Hüsnî Paşa, Bahriyye Nazırı ve Dördüncü Ordu Kumandanı Cemâl Paşa,

Menzil Müfettişi Kâzım Bey, Baş Kumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa), devrin hükûmeti, çeşitli olaylar (Konya’da İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Bağdat Oteli’nde verilen ziyafet gecesi, Kanal’da icra edilen taarruzun sene-i devriyesi, Ramazan bayramı tebriki vs.), tarih manzumeleri, hatime ve i’tizar (Avcı, 2019: 3-6).

GİRİTLİ HAYRÎ’NİN ÇANAKKALE KONULU ŞİİRLERİ

Çanakkale’ye dair şiir yazmış isimlerden biri olan Giritli Hayrî’nin Gönüllü Mevlevi Alayı’na katılmak üzere bir grup Mevleviyle birlikte Kastamonu’dan çıkıp (28 Aralık 1914) Çankırı (1 Şubat 1915), Kalecik (2 Şubat 1915), Ankara (5 Şubat 1915), Konya (26 Şubat 1915), Halep (12 Mart 1915) üzerinden cepheye, yani Şam’a (27 Mart 1915) vardığı tarihler (Avcı, 2019: 17-21), Çanakkale’de savaşın şiddetlendiği, işgal kuvvetlerinin Osmanlı’ya karşı var gücüyle saldırdığı tarihlerdir. Müellifin *Mısır Yolunda İlhamât-ı Cihâd* adlı eserinde Çanakkale’yi konu alan üç şiiri vardır. Bu şiirler ve şiirlerle ilgili bazı hususlar şöyledir:

“Denizler Hâkimi Bir Bâb”: Çanakkale

Giritli Hayrî’nin eserinde yer alan Çanakkale’yle ilgili ilk şiiri “Çanakkale’ye” başlığını taşımakta ve 7 bentten oluşmaktadır. Şiirin kafiye düzeni, son iki mısrası diğer mısralardan bağımsız kafiyeli olarak “aaaavv, bbbbyy, ccccz...” şeklindedir. Haluk İpekten bu tür kafiye düzenine sahip Nâilî’nin bir şiirini, “son iki mısrası kafiyeli” müseddes olarak kabul etmiştir (İpekten, 2002: 104-7). Cemal Kurnaz ve Halil Çeltik ise aynı şiirin terkib-i bent olduğunu belirtmişler ve bu tür şiirlerde nazım şeklini belirleyen unsurun bentlerdeki mısra sayısı değil bentleri birbirine bağlayan vasıta mısralarının kafiye düzeni olduğunu ileri sürmüşlerdir (Kurnaz ve Çeltik, 2013: 311-2). Diğer taraftan Nâilî’ye ait bu şiiri Halil Erdoğan Cengiz musammatlarla ilgili yazısında müseddes başlığı altında örnek olarak almış ve şiirin, İran edebiyatındaki bu tür şiirlerin tanımından hareketle küçük bir terkib-i bent sayılan murabba-bent olarak adlandırılabileceğini söylemiştir (Cengiz, 1986: 361-2). Bu bilgiler ışığında şiiri kafiyesine bakarak bir terkib-i bent örneği olarak kabul etmek mümkündür. Şiir “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün” vezniyle kaleme alınmıştır. Muhtevasından Çanakkale’de savaşın devam ettiği zamanlarda yazıldığı anlaşılmaktadır. Hayrî’nin de içinde bulunduğu Gönüllü Mevlevi Alayı 26 Şubat 1915 Cuma günü Konya’dan trenle cepheye uğurlanmış ve Karaman, Tarsus (28 Şubat), Adana (3 Mart), Osmaniye (4 Mart), Islahiye (9 Mart), Halep (12 Mart) güzergâhını izleyerek Şam’a (27 Mart) varmıştır (Avcı, 2019: 2). Henüz zafer haberi gelmediğine göre şair eserini bu tarihlerde yazmış olmalıdır. Şiir şöyledir:

1. bent:

Çanakkal'a seniñ pîrâyê-i 'ömr-i şerefâdârîñ
Hilâl-i pür-fürûğ-ı 'arş-ı 'Osmânî-i mecd-âgîn
Çanakkal'a seniñ ser-mâyê-i câvîd-i şân-bârîñ
Cünûd-ı şîr-zâd-ı hazret-i sultân-ı 'adl-âyîn
Çanakkal'a bizimsiñ cism-i pâkiñ tuhfe-i ecdâd
Çanakkal'a seniñ çün hûnını îsâr ider ahfâd (s. 101)

[Çanakkale! Yüce Osmanlı'nın arşında parlayan hilal, senin şerefli ömrünün süsüdür. Adaletli yüce padişahın arslan yaradılışlı askerleri, senin şanla dolu ebedî sermayendir. Çanakkale! Sen bizimsin, temiz cismin ecdadın armağanıdır. (Bu ecdadın) torunları senin için kanını döker.]

2. bent:

Der-i taht u hilâfetsiñ deñizler hâkimi bir bâb
Kilîdü'l-bahr 'unvânîñ makâmîñ hârik u pür-tâb
Seni teshîre sâ'î cevş-i a'dâ 'âciz ü bî-tâb
Seni hıfz eyleyen kuvvet 'atâ-yı hazret-i Vehhâb
Çanakkal'a hayât-ı devlete rûh-ı muhalledsiñ
Çanakkal'a hilâfet mülküne mihr-i mü'ebbedsiñ (s. 101)

[Hilafet ve tahtın yolu senden geçer, denizler hâkimi bir kapısın. Unvanın "denizin kilidi"⁴, makamın yakıcı ve ışıkla doludur. Seni aldatıp ele geçirmek isteyen düşman ordusu âciz ve güçsüzdür. Seni koruyan kuvvet, çeşit çeşit nimetler bağışlayan yüce Allah'ın ihsanıdır. Çanakkale! Devletin varlığı için ebedî ruhsun, hilafet mülküne (doğmuş) sonsuz güneşsin.]

3. bent:

Hisârîñ feyz-i fitratla müşeyyed kal'a-i kakhâr
Türâbîñ hûn-ı evlâd-ı vatanla câ-be-câ nevâr
Zemîniñ âsumânîñ bahriñ ekvâna celâlet-bâr
Yegâne mevki'-i 'ulvî-i 'âlemsiñ celâdetzâr
Çanakkal'a seni takdîs ider eflâk ser-tâ-ser
Çanakkal'a melâ'ik hâkiñe îsâr ider cevher (s. 101-2)

[Hisarın, yaradılışından gelen bereketle sağlamlaşmış kahredici bir kaledir. Toprağın vatan evladının kanıyla yer yer nurlanmıştır. Zeminin, göğün ve de-

⁴ Burada doğal olarak Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan Kilitbahir Kalesi de kastedilmektedir.

nizin bütün varlıklara büyüklük gösterir. Âlemin kahramanlıkla bilinen tek yüce yerisin. Çanakkale! Felekler baştan başa seni kutsar, melekler toprağına mücevher saçar.]

4. bent:

*Mücevhersîñ mu'attarsîñ hilâfet tahtına zîver
Mübeccelsîñ muvakkarsîñ vatan âfâkına efser
Sen olmazsañ vatan kalmaz vatan evlâdı bî-mâder
Kalır dîn-i Muhammed ehli mahzûn u keder-perver
Çanakkal'a garâm-ı lâ-yezâl-i kalb-i ümmetsîñ
Çanakkal'a gîdâ-yı fahr u şân-ı rûh-ı milletsîñ (s. 102)*

[Mücevher (gibi kıymetli)sin, güzel kokulusun, (bu hâlinle) hilafet tahtına bir süssün. Yücesin, vakarlısın, (böylece) vatanın ufuklarına taçsın. Sen olmazsan vatan kalmaz, vatan evladı anasız kalır, Müslümanlar mahzun ve kederli olur. Çanakkale! Ümmetin kalbindeki bitmeyen sevdasin, millet ruhundaki şanın ve övücün kaynağısın.]

5. bent:

*Emîn ol savlet-i a'dâ-yı bî-dîn ü mürüvvetden
Emîn ol âteş-i cân-sûz-ı bed-h^vâhân-ı devletden
Zahîriñ intikâm-ı ümmet oldukca esâretten
Berîsîñ gam yime millet çekinmez her i'ânetden
Çanakkal'a bizimsîñ Müslimîn hâmî-i ikbâlîñ
Çanakkal'a bizimsîñ sermedîdir nûr-ı iclâlîñ (s. 102)*

[İnsaniyetsiz ve dinsiz düşmanın saldırısından, devletin kötülüğünü isteyenlerin verdikleri kederin ateşinden emin ol. Yardımcın ümmetin intikamı oldukça esaret görmezsin. Üzülme, millet her türlü yardımı yapar, çekinmez. Çanakkale! Bizimsin, Müslümanlar bahtının/saadetinin koruyucusudur, kudretinin nuru ebedîdir.]

6. bent:

*Seni besler dimâ'-i la'l-gûn ile cünûd-ı şâh
Seni bekler cenâñıyla koca bir millet-i âgâh
Saña te'sîr itmez seyf ü nâr-ı düşmen-i bed-h^vâh
Seni hıfz eyliyor feyz-i peyem-ber hazret-i Allâh
Çanakkal'a mu'azzam tulsım-ı genc-i hilâfetsîñ
Çanakkal'a bize mahsûs kufl-i sermediyyetsîñ (s. 102-3)*

[Padişahın askerleri kırmızı renkli kanlarıyla seni besler, uyanık koca bir millet gönülden seni bekler. Senin kötülüğünü isteyen düşmanın ateşi ve kılıcı sana tesir etmez (çünkü) yüce Allah’ın ve peygamberin bereketi seni koruyor. Çanakkale! Hilafet hazinesinin azametli sihrisin (hazinelere koruyan büyü), bize mahsus ebedî kilitsin.]

7. bent:

Çanakkal’a şükûhuñ i’tilâ-yâb oldı necdetle
Çanakkal’a gurûr it savlet-i cünd-i hilâfetle
Çanakkal’a cihân-gîr oldı nâmıñ seyf-i satvetle
Çanakkal’a mu’ammer ol ebed rûh-ı diyânetle
Çanakkal’a seni te’bîd için hep şanlı kurbânuz
Çanakkal’a seni i’lâ için yek-dil nıgehbânuz (s. 103)

[Çanakkale! Ululuğun (gösterdiğin) kahramanlıkla (bir kat daha) yükseldi. Çanakkale! Hilafet askerlerinin hücumuyla gururlan, namın ezici kuvvetteki kılıcınla cihangir (dünyayı ele geçiren) oldu. Çanakkale! Dinin ruhuyla sonsuza kadar ömür sür. Çanakkale! Seni ebedileştirmek için sana hep şanlı kurbânuz, seni yüceltmek için tek yürek bekçiniz.]

Hayrî şiirde Çanakkale’yi çeşitli vasıflarıyla övmüştür. Bentlerin sonundaki mısralarda Çanakkale’ye seslenilmesi şiirin ahengini ve tonunu artıran unsurlardandır. Özellikle son bentte her mısranın başında yer alan hitabı, Çanakkale’ye duyulan sevgi ve coşkunun tezahürü olarak görmek gerekir. İkinci bendin başındaki “*Der-i taht u hilâfetsiñ denizler hâkimi bir bâb / Kilidü’l-bahr ‘unvânıñ makâmıñ hârık u pür-tâb*” (Hilafet ve tahtın yolu senden geçer, denizler hâkimi bir kapısın. Unvanın ‘denizin kilidi’, makamın yakıcı ve ışıkla doludur.) ifadeleri Çanakkale’nin Türkler için önemini vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Buna benzer ifadeler altıncı bentte de geçer: “*Çanakkal’a mu’azzam tılsım-ı genc-i hilâfetsiñ / Çanakkal’a bize mahsûs kufl-i sermediyyetsiñ*” (Çanakkale! Hilafet hazinesinin azametli sihrisin, bize mahsus ebedî kilitsin.). Burada hilafetten kasıt halifeliği de uhdesinde bulunduran padişah, dolayısıyla idare, yani devlet olmalıdır. Bir sonraki şiirde de geçtiği üzere aslında asıl hedef devletin kalbi İstanbul’dur. Bu durumda Çanakkale kapısının geçilmesi demek vatanın düşmesi demektir. Şair bunu dördüncü bentte, “*Sen olmazsañ vatan kalmaz vatan evlâdı bî-mâder / Kalır dîn-i Muhammed ehli mahzûn u keder-perver* (Sen olmazsan vatan kalmaz, vatan evladı anasız kalır, Müslümanlar mahzun ve kederli olur.) mısralarıyla da dile getirmiştir. Şairin ifadesiyle Çanakkale dünyada kahramanlığıyla bilinen tek yerdir (*Yegâne mevki’-i ‘ulvî-i ‘âlemsiñ celâdetzâr*). Çok dar bir alanda şiddetli çarpışmaların olduğu Çanakkale’de düşmanın ezici gücüne

rağmen savaşın kazanılması, gerçekten bir kahramanlık gösterilmesi ona bu vasfı kazandırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı birlikleri birçok cephede savaşmıştır ancak Çanakkale cephesi bu savaşın sembol mekânlarından biri olmuştur. Bu mekânın Türklere aidiyeti ve sahiplenilmesi bakımından şairin şu mısraları dikkate değerdir: *Çanakkal'a bizimsiñ Müslimîn hâmi-i ikbâliñ / Çanakkal'a bizimsiñ sermedîdir nûr-ı iclâliñ* (Çanakkale! Bizimsin, Müslümanlar bahtının / saadetinin koruyucusudur, kudretinin nuru ebedîdir.).

Şam'da Muhteşem Bir Zafer Kutlaması ve Zafere Tarih

Giritli Hayrî'nin eserinde yer alan Çanakkale'yle ilgili şiirlerden ikincisi dört bentten oluşan mütekerrir bir müseddestir. Kafiye düzeni "aaaaA, bbbAA, cccAA..." şeklinde olan şiir "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Tekrar mısrası "*Vay perişân kaçdı a'dâ leşkeri*" olan müseddes aynı zamanda bir tarih manzumesidir. "*Hayriyâ şu mısra'ım târîh-i tâm*" mısrasından anlaşıldığı üzere takip eden mısra tam tarihi, yani 1334 (1915) yılını vermektedir. Her bendin sonuna da mısranın tekrar etmesine istinaden 1334 (1915) yılı yazılmıştır. Başta yer alan açıklayıcı başlığa göre şiir, Çanakkale'de elde edilen zaferin müjdesini takiben Şam'da yapılan muhteşem tören münasebetiyle yazılmış ve tebrik merasimi sırasında Dördüncü Ordu komutanı olarak burada bulunan Cemâl Paşa'ya (1872-1922) takdim edilmiş bir zafer manzumesidir: "*Çanakkal'a Muzafferiyyeti Tebşîrini Müte'âkib Şâm-ı Şerîf'de İcrâ Kılman Muhteşem İhtifâl Münâsebetiyle Tanzîm İdilüp Merâsim-i Tebrikiyye Esnâsında Devletlü Cemâl Paşa Hazretlerine Takdîm İdilen Terâne-i Zafer*" Söz konusu şiir şöyledir:

1. bent:

Zabt idi İstanbul'ı maksadları

Fransız İngiliz dökdi kan sîm ü zeri⁵

Hükmüne râm eylemiş bahr u beri

Ordumuz itdirdi bir soldan geri

Kahkarî oldı bu ric'at kahkarî

Vay perişân kaçdı a'dâ leşkeri (s. 111)

[Maksatları İstanbul'u zapt etmektir, Fransız ve İngilizler kan döktüler, (başarılı olmak için) gümüş ve altın akıttılar. Karayı ve denizi hükümleri altın almışlardı. Ordumuz sol koldaki düşmanı geri püskürttü, bu geri dönüşleri aniden oldu. Vay! Düşman askeri perişan bir şekilde kaçtı.]

⁵ Vezin aksamaktadır.

2. bent:

*Bir mezâristân Çanakkal'a bugün
Şân kazandık düşmen oldı ser-nigûn
Sînemiz îmân ile necdet-nümûn
Harbimiz nâmûs için Allâh için
Süngümüzle kovduk a'dâyı bütün
Vay perîşân kaçdı a'dâ leşkeri (s. 111)*

[Çanakkale bugün bir mezarlıktır. Şân kazandık, düşman baş aşağı oldu. Göğsümüz iman ile kahramanlık göstermektedir. Savaşımız namus için, Allah içindir. Süngümüzle düşmanının tamamını kovduk. Vay! Düşman askeri perişan bir şekilde kaçtı.]

3. bent:

*Ağlıyor mâtem içinde i'tilâf
Necm-i bahtı eylemişdir inkisâf
Eylemez artık zaferle inkişâf
Eyliyor 'âlem şu bahşi i'tirâf
Pek yakın düşmende kanlı ihtilâf
Vay perîşân kaçdı a'dâ leşkeri (s. 112)*

[İtilaf Devletleri matem içinde, ağlıyorlar. Bahtlarının yıldızı sönmüştür, artık zaferle ortaya çıkamaz. Bütün dünya pek yakında düşmanlar arasında kanlı bir anlaşmazlığın meydana geleceği ihvanını itiraf ediyor. Vay! Düşman askeri perişan bir şekilde kaçtı.]

4. bent:

*Müslimân kalbi serîr-i intikâm
Dîn için her 'usrı eyler iktihâm
İttihâd ile ider cenge devâm
'Arsa-i heycâ bize dârü's-selâm
Hayriyâ şu mısra'im târîh-i tâm
Vay perîşân kaçdı a'dâ leşkeri (s. 112)*

[Müslümanların kalbi intikamın tahtıdır, onlar din için her zorluğa göğüs gererler. Birlik olup savaşa devam ederler, savaş meydanı bize cennettir. Ey Hayrî, şu mısram tam tarihtir: Vay perişan kaçdı a'dâ leşkeri.]

Zaferin kazanılmasından sonra kaleme alınan bu tarih manzumesine şair Fransız ve İngilizlerin asıl maksatlarının İstanbul'u almak olduğunu dile getirerek başlamıştır. Onlar Çanakkale'yi geçmek için bütün maddi güçlerini kullanmışlardır lakin bunu başaramamışlar ve aniden dönüp kaçmak zorunda kalmışlardır. Şiirde geçen Çanakkale'nin savaş sonrası bir mezarlığı andırması, savaşın namus ve Allah için olması, mücadelenin iman gücüyle verilmesi, düşmanın kendi içinde anlaşmazlığa düşeceği ümidi ve savaş meydanının Müslümanlar için cennet olarak kabul edilmesi dikkati çeken hususlardır.

Zafere İkinci Tarih

Hayrî'nin *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd* adlı eserinde yer alan Çanakkale konulu üçüncü şiir bir tarih kıtasıdır. Bir önceki şiirin tarih manzumesi olmasına atfen "Diğer" başlığıyla eserde yer alan iki beyitlik kıta "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" vezniyle kaleme alınmıştır. Kıta, ilk mısradaki "müjde-i nusret" (zafer müjdesi) ifadesinden de anlaşılacağı üzere Çanakkale'de zaferin kazanılması üzerine nazmedilmiştir. Tarih mısrası olan son mısranın ebce değeri 1335'tir, "Çıkup bir nâkış..." ifadesindeki "bir" çıkarılınca Çanakkale'de zaferin kazanıldığı 1334 (1915) yılına ulaşılmaktadır. Tarih kıtası şöyledir:

Alınca müjde-i nusret muzaffer şâh-ı gâzîniñ

Tekevvün itdi bir târîh-i rengîn eşk-i fahrimden

Çıkup bir nâkış itdi atlas-ı gerdûna şöyle resm

Hicâb-ı kahkarîyle kaçdı Seddü'l-bahr'den düşmen (s. 112)

[Muzaffer, gazi padişahın zafer müjdesini alınca övünç / mutluluk gözyaşından renkli / hoş bir tarih ortaya çıktı. "Bir" ressam çıkup dünyaya şöyle bir resim yaptı: Düşman geri çekilmenin utancıyla Seddülbahir'den kaçtı.]

Doğrudan zaferi konu alan iki beyitlik tarih kıtasında zafer, gelenek gereği devletin başı olarak padişaha ait bir kazanç olarak gösterilmiş, bu başarı nedeniyle şairin sevinç gözyaşlarından güzel bir tarih şiiri ortaya çıkmıştır. Tarih mısrasındaki "*Hicâb-ı kahkarîyle kaçdı Seddü'l-bahr'den düşmen*" (Düşman geri çekilmenin utancıyla Seddülbahir'den kaçtı.) mısrasıyla bir önceki şiirde yer alan "*Kahkarî oldı bu ric'at kahkarî / Vay perîşân kaçdı a'dâ leşkери*" (... bu geri dönüşleri aniden oldu. Vay! Düşman askeri perişan bir şekilde kaçtı.) mısralarında vurgulanan "düşmanın korkarak kaçması" ifadeleri arasındaki paralellik gözden kaçmamaktadır.

SONUÇ

Giritli Hayrî’nin *Mısır Yolunda İlhâmât-ı Cihâd* adlı eserinde yer alan Çanakkale konulu üç şiirinden söz eden bu çalışma neticesinde şunlar söylenebilir:

1. Türk tarihinin dönüm noktalarından olan Çanakkale Savaşları sonunda elde edilen zafer Müslümanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış ve Türk edebiyatında bu zaferi konu alan çok sayıda eser yazılmıştır.
2. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mevleviler tarafından kurulan Mücahidîn-i Mevleviyye Alayı’na katılan gönüllülerden olan Giritli Hayreddin el-Mevlevî de Çanakkale’ye dair şiir yazan isimlerden biridir. Bu şiirlerden ilki bir terki-i benttir ve 7 bentten oluşmaktadır. Muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla şiir Çanakkale’de savaşın devam ettiği dönemde kaleme alınmıştır. İkinci şiir 4 bentlik bir mütekerrir müseddestir. Bu müseddes Çanakkale’de elde edilen zafer müjdesi sonrası düzenlenen törende okunmuştur. Üçüncü şiir zafer için tertip edilmiş iki beyitlik bir tarih kıtasıdır.
3. Giritli Hayrî’nin eserinde yer alan Çanakkale’yle ilgili 7 bentlik ilk şiirin kaifiye düzeni, son iki mısrası diğer mısralardan bağımsız kafiyeli olarak “aa-aavv, bbbbyy, ccccz...” şeklindedir. İlk bakışta müseddes gibi görünmekle birlikte kafiyesine göre şiiri bir terki-i bent olarak kabul etmek mümkün görünmektedir. Bu kaifiye düzeni metinlerde sık rastlanan örneklerden değildir.
4. Şiirlerin Allah, asker, bizimsin, cenk, Çanakkale, devlet, din, düşman, ebedî, eccdat, hilafet, iman, ittihat, melek, millet, Muhammed, mülk, namus, ordu, padişah, satvet, savlet, şan, şeref, ümmet, vatan, zafer gibi değer ve durum ifade eden kelime ve kavramlar üzerinden kurgulandığı görülmüştür.
5. Giritli Hayrî her bakımdan savaşı yaşamış bir isimdir. Bir gönüllü olarak müellifin çetin kış şartlarında Kastamonu’dan başlayıp Şam’a kadar süren yolculuğunda ve daha sonra cephede kaleme aldığı şiirlerinin genelinde samimi bir Müslüman ve riyasız bir vatansever tavrı açıkça görülmektedir. Çanakkale’ye dair şiirlerinde de aynı tavır vardır. Nitekim şair daha eserin en başında şiirlerini “marifet göstermek için değil vatana ve millete hizmet etmek için” yazdığını ifade etmiştir. Böylece düşünceden uygulamaya bu samimiyet görünür olmuştur.

KAYNAKÇA

- Avcı, İ. (2019). Kastamonu'dan Şam'a: Mevlevi Alayı Gönüllülerinden Giritli Hayrî ve Manzum Seyahatnamesi. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 24 (Bahar), 1-22.
- Cengiz, H. E. (1986). Divan Şiirinde Musammatlar. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 415-416-417 (Temmuz-Ağustos-Eylül), 291-429.
- Çakır, Ö. (2004). *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Doğan, E., Tıgılı, F. (2005). Sultan V. Mehmed Reşad'ın Çanakkale Gazeli ve Bu Gazele Yazılan Tahmisler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi TDE Dergisi*, 33 (33), 41-96.
- Enginün, İ. (1987). Çanakkale Zaferinin Edebiyata Aksisi. *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, 111-29.
- Güzel, A. (2015). *Yaşayanların ve Savaş Meydanlarını Görenlerin Kaleminden Çanakkale*. Ankara: Keçiören Belediyesi.
- İpekten, H. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (1994). Çanakkale Savaşı, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*. 203-210, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kurnaz, C., Çeltik, H. (2013). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Kurşun, Z. (1993). Çanakkale Muharebeleri, *İslam Ansiklopedisi*. 205-8, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. (1993). Çanakkale Muharebeleri (Edebiyat), *İslam Ansiklopedisi*. 208-9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.